

η Εφημερίς των Κυριών του' Έθνους (1887-1913)

Στα τέλη του περασμένου Αυγούστου τα ελληνικά Μ.Μ.Ε. πανηγύρισαν το διορισμό της πρώτης γυναικας πρωθυπουργού στην ελλάδα. Η Βασιλική Θάνου, του πολιτικού περιβάλλοντος των 'καμένων ελλήνων' και πρόεδρος του αρείου πάγου από τις αρχές Ιουλίου, λίγες μέρες πριν το δημοψήφισμα, από την αριστερο-ακροδεξιά κυβέρνηση ήταν αυτή που έμελε να αναλάβει τα πρωθυπουργικά καθήκοντα μετά τον Αλέξη Τσίπρα. Μακράν του να θεωρείται βέβαια ο διορισμός αυτός στην υπηρεσιακή κυβέρνηση ως κάποια φεμινιστική νίκη, μιας και επιλέχθηκε από ένα ανδρικό περιβάλλον, η πρωθυπουργοποίηση της ακροδεξιάς Θάνου, μας εμάς μας υπενθύμισε πως, ακόμη και 200 σχεδόν χρόνια μετά την ίδρυση αυτού του κράτους, αν είναι μια γυναίκα να αποκτήσει πρόσβαση στους χώρους των ανδρών αυτή θα πρέπει να έχει καταθέσει ήδη και με το παραπάνω τα εθνικούς (κιστι) κά της διαπιστευτήρια, πόσο μάλλον σε τέτοιου είδους χώρους. [1]

Η όλη ιστορία δεν άργησε να μας θυμίσει και όταν εκατό και κάτι χρόνια πριν κάποιες γυναίκες διεκδίκησαν συλλογικά την είσοδό τους στην πολιτική σκηνή της χώρας, αναπτύσσοντας έναν πρωτοφεμινιστικό λόγο γύρω από το έντυπο Εφημερίδα των Κυριών και συσπειρωμένες γύρω από την εκδότρια του εντύπου Καλλιρρόη Παρρέν. Η Καλλιρρόη Σιγανού, γεννημένη το 1861 στο Ρέθυμνο, παίρνει το πτυχίο της δασκάλας σε πλικία 27 ετών. Έπειτα, αναλαμβάνει διευθύντρια του Παρθεναγωγείου της ελληνικής κοινότητας στην Οδησσό και το 1880 επιστρέφει στην Αθήνα. Το 1887, ακολουθώντας πια την καριέρα της πρώτης ελληνίδας δημοσιογράφου, αρχίζει να εκδίδει την Εφημερίδα των Κυριών την οποία θα συνεχίζει να εκδίδει μέχρι και το 1915, εικοσιοκτά χρόνια αργότερα. Υπήρξε, επίσης, ιδρυτικό μέλος της 'Ένωσης Ελληνίδων, του Πατριωτικού Συνδέσμου (1898) και του Λυκείου Ελληνίδων (1910). [2] Το 1918 θα εξοριστεί στην Ύδρα λόγω των βασιλικών της φρονημάτων από την κυβέρνηση Βενιζέλου.

Η Εφημερίς των Κυριών που αποτέλεσε την πρώτη και πλέον μακρόχρονη εκδοτική προσπάθεια της Παρρέν είχε στόχο να αφυπνίσει τις συνειδήσεις των γυναικών της χώρας, αναλαμβάνοντας να εισάγει για πρώτη φορά φεμινιστικές αντιλήψεις στο ελληνικό κοινό. Με αυτή την έννοια, η συγκεκριμένη εφημερίδα δικαίως κερδίζει τον τίτλο της πρώτης ελληνικής φεμινιστικής δραστηριότητας. Αυτό που ίσως είναι λιγότερο γνωστό είναι ότι η Εφημερίς των Κυριών ήταν ένα έντυπο που ήταν με σαφή τρόπο πολιτικά τοποθετημένο στην εποχή του και σε μια σειρά άλλων ζητημάτων. Ή κρίνοντάς το αντίστροφα, η εκδότρια Παρρέν, προερχόμενη από ένα συγκεκριμένο πολιτικό περιβάλλον και μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, παρήγαγε και προωθούσε λόγους μέσα από την εφημερίδα της οι οποίοι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, εξέφραζαν τα πλέον παραδοσιακά σχήματα σκέψης της εποχής, αλλοπλένδετοι με τους εθνικούς στόχους του ελληνικού κράτους και, ακόμη, απολύτως κριτικοί προς άλλες φεμινιστικές προσεγγίσεις που θεωρούνταν 'αντίπαλες'. Ο φεμινισμός της Παρρέν, με λίγα λόγια, ήταν έντονα διαποτισμένος από εθνικιστικό

πνεύμα αλλά και έντονα πολιτικοποιημένος από τη μια πλευρά του λεγόμενου 'εθνικού δικασμού', την παλιά αριστοκρατική τάξη που ταυτίζόταν με τον βασιλιά, στοιχεία των οποίων το μέγεθος είτε έχει υποτιμηθεί είτε έχει αγνοηθεί τόσο από την ακαδημαϊκή έρευνα όσο και από τις κινηματικές αναφορές του σήμερα.

Εδώ θέλαμε να αναδείξουμε αυτά τα υποτιμημένα κοινωνικά και πολιτικά στοιχεία της εφημερίδας, ανακινώντας το ζήτημα της πρώτης εμφάνισης του γυναικείου κινήματος και του εθνικισμού του, αλλά όχι μόνον. Μια τέτοια προσπάθεια πιστεύουμε ότι θα φωτίσει σημαντικές πλευρές του χαρακτήρα του πρώτου εκείνου γυναικείου κύκλου που εισήγαγε φεμινιστικές ιδέες στην ελλάδα και έπαιξε έναν κρίσιμο ρόλο στη συγκρότηση της μετέπειτα ελληνικής φεμινιστικής συνείδησης.

'Κύτταξε μάννα και πάρε παιδί': ο αγώνας υπέρ του έθνους και του κράτους.

Μολονότι στην Εξέγερση των Κυριών (2011) της Ελένης Βαρίκα δίνεται βάρος στην εθνική σκοπιά από την οποία γραφόταν η Εφημερίς των Κυριών, από την άλλη δίνεται λίγη προσοχή αφενός πάνω στους τρόπους που ο εθνικιστικός φεμινιστικός λόγος συνδέθηκε με κρατικές πολιτικές της εποχής αφετέρου πάνω στο πως συνέβαλε στον αποκλεισμό άλλων υποκειμένων, ακόμη και γυναικών, από τη δημόσια σφαίρα. Κι αυτό γιατί η Εφημερίδα των Κυριών ανέπτυξε επιθετικό πολεμικό λόγο ενάντια στους εχθρούς του ελληνικού κράτους, σε μια περίοδο μάλιστα όπου από τη μια η 'εθνολογική σύνθεση' του κράτους ήταν μακριά από το να είναι συμπαγής, συνεπώς όχινε το μίσος ενάντια και σε μειονότητες που ζούσαν στη χώρα, που προφανώς δεν αποτελούνταν μόνο από άνδρες, και από την άλλη ο ίδιος ο εθνικισμός και ο ρατσισμός ήταν σχετικά φρέσκιες ιδέες και στην Ευρώπη, οπότε δύσκολα θα μπορούσε να πει καμιά ότι ήταν χωνεμένες μάλιστα στον ελλαδικό πληθυσμό, συνεπώς η Εφημερίς των Κυριών έπαιξε ρόλο δύναμης μεταλαμπάδευσης αυτών των 'ιδεών'.

Δέκα χρόνια μετά την έναρξη έκδοσης του εντύπου, η Παρρέν δεν έκασε την ευκαιρία να ξεκινήσει ιδεολογική εκστρατεία για τον πόλεμο των ελλήνων εναντίον των τούρκων το 1897 και, πράγματι, κατάφερε μαζί με άλλες να εξασφαλίσει μια, για πρώτη φορά, επίσημη συμμετοχή για τις γυναικείες στους πολέμους του ελληνικού κράτους: συγκέντρωσε ποσά υπέρ του στρατού, οργάνωσε νοσοκόμες για να αποσταλούν από το εξωτερικό στο μέτωπο και κατάφερε να επιτύχει εν γένει την πρώτη μαζική έξοδο των γυναικών στη δημόσια σφαίρα μέσω του πολέμου.

Η δεύτερη τέτοια εμφάνιση των Κυριών θα ήταν πιο ενθουσιώδης λίγα μόλις χρόνια αργότερα κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων. Σε ένα ποίημα που αφιερώνεται, π.χ., στον σφαγέα Παύλο Μελά, διαβάζουμε: «Αίμα, θυσίαν αίματος/ θέλει το Μέγα και τρανόν! Διψούν,

θηριεύουν μ' αίματα/ τα ιδεώδη των Εθνών!» (τχ. 808, 24 Οκτωβρίου 1904). Σε άλλο τεύχος, πέντε χρόνια αργότερα, η σύνταξη χαιρετίζει τις προσπάθειες της ελλάδας να στήσει αξιόμαχο στρατό και στόλο (τχ. 975, 15 Νοεμβρίου 1909), ενώ στο άρθρο "Ζωή ή Θάνατος", του 1912 (τχ. 1026, 10 Σεπτεμβρίου), βλέπουμε να γράφεται πως οι ελληνίδες αγωνιούν, πονούν και κλαίνε για τα αγόρια τους που στέλνουνε στον πόλεμο, όσο κι αν ξέρουν πως ο πόλεμος που διεξάγει η ελλάδα είναι «περί της ζωής μας ως φυλής». Αλλά ακριβώς επειδή οι σύμμαχοι της ελλάδας, την έχουν εγκαταλείψει και αυτή μάχεται πια αμυντικά, συνεχίζει το άρθρο, οι ελληνίδες αυτές στην ουσία χαίρονται «διότι έχουν να δώσουν εις την πατρίδα τον φόρον αυτόν τον μεγάλον και τον αραιόν και τον ευγενικόν.» Στο θέμα αυτό, της θυσίας αγοριών στην ελληνική πολεμική μπχανή, επιστρέφει η Εφημερίς των Κυριών σε διάφορες φάσεις, κατακρίνοντας μεταξύ άλλων τις γυναίκες που προτιμούν... εγωιστικά να μνη πολεμήσουν τα παιδιά τους, παρά να τα προσφέρουν στο έθνος.

«Όταν πρόκειται τον εαυτό μας να τον παραμερίσουμε εμπρός σ' ένα εθνικό συμφέρον, μας φαίνεται πράμα αδύνατο. Όταν πρόκειται τ' αγόρια μας να τα δώσουμε στην πατρίδα, κλαίμε και δερνόμαστε. 'Κι' αμέ σα μου σκοτώσουν εμένα το παιδί μου, μήπως θα μου το δώσει πίσω η πατρίδα; [...] Το παιδί της σκέφθηκε κάθε μητέρα, κάθε γυναίκα σκέφθηκε τον άντρα της, τον πατέρα, τον αδελφό της. Την πατρίδα όμως, την τιμή και την αξιοπρέπεια του έθνους, αξιοπρέπεια που σύρθηκε στη λάσπη καμιά Ελληνίδα ακόμη δεν πρόφθασε να τη συλλογιστεί.» ("Περί της Ανατροφής των Παιδιών μας", Π. Δέλτα, τχ. 1038, 15-31 Μαΐου 1913)

Άλλα άρθρα αναφέρονται στην 'επιστράτευση' των γυναικών, τις εθνικές υπηρεσίες του Λυκείου των Ελληνίδων, πολεμικά ποιήματα πλαισιώνουν όλα τα παραπάνω, ενώ στη στήλη "Πολιτική Σελίς" κάθε τεύχους αναφέρονται συνήθως διθυραμβικά σχόλια περί της 'απελευθέρωσης' π.χ. της Λήμνου ή την ένδοξην προέλαση του ελληνικού στρατού, κ.ο.κ. [3] Σε άλλο κεντρικό άρθρο ενός τεύχους της εφημερίδας τιμώνται οι πολεμικές αρετές των λεβέντηδων της Κρήτης: «Μήπως κάθε παιδί που γεννάται δεν αντιπροσωπεύει και ένα τουφέκι, δεν είνει και ένας αριθμός παραπάνω εις το μεγάλον αυτό στρατόπεδον, το οποίον επί αιώνας τώρα ευρίσκεται εις διαρκή κατάστασιν πολέμου; Μήπως δεν είνε γυναίκα της Κρήτης εκείνη που είπεν, ότι εγέννησε πολλά παιδιά, διότι η Πατρίς έχει ανάγκην από πολλά όπλα; [...] Δια την Κρήτην όριον ηλικίας του πολέμου δεν υπάρχει. Από τα μωρά εις τις κούνιες των έως τους γέρους εις το κρεββάτι του θανάτου των ένα υπάρχει όνειρον, ένα ιδανικόν, ένας πόθος, μία δόξα. Η δόξα των όπλων. [...] Οικογένεια, έρως, στοργή, όλα σβύνουν και ωχριούν και εκμηδενίζονται κάτω από τον πόθον και από το όνειρον και από την μεγάλην αυτήν αγάπην.» Παινεύοντας στη συνέχεια τους Κρήτες χωροφύλακες της Θεσσαλονίκης γράφει: «Αρκεί ότι, διά να εδραιωθή η τάξις εις τον ποικιλόμορφον πληθυσμόν της ανακτηθείσης Ελληνικής μεγαλοπόλεως, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος κατέφυγεν αμέσως εις την χωροφυλακήν της πατρίδος του.» (τχ. 1028, 15 Σεπτεμβρίου - 15 Δεκεμβρίου 1912), ενώ σε ένα επόμενο άρθρο αφιερωμένο στους τότε τρεις κινηματογράφους της Αθήνας δηλώνεται η ευτυχής συγκυρία

Δασκάλες στην υπηρεσία του ελληνικού κράτους κατά τους βαλκανικούς πολέμους.

Και πάλι δασκάλες. Φωτό από το μουσείο 'μακεδονικού αγώνος'

[1] Μετά την πρωθυπουργοποίηση, εξάλλου, η Θάνον δεν έχασε την ευκαρπία να δείξει ποια είναι όταν σε μια συνάντηση με τον αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο και με αφορμή το θέμα των προσφύγων από τη Συρία φρόντισε να επαναλάβει την παλιά δήλωση Σαμαρά πως 'οι Έλληνες είναι φιλόξενοι' λόγω των ιδιαιτερού.. DNA τους. Βλ. "Βασιλική Θάνον: Ποια είναι η πρώτη γυναίκα πρωθυπουργός της Ελλάδας", Εθνος, 27-08-2015 και "Θάνον: Νέα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων σε Αττική-Θεσσαλονίκη", Το Βήμα, 13-09-2015.

[2] Η Παρέννη εξέδιδε την Εφημερίδα των Κυριών τα πρώτα 20 χρόνια σε εβδομαδιαία βάση, τα υπόλοιπα σε δεκαπενθήμερη. Η Παρέννη, επίσης, θα είναι ισόβια πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων από το 1911 έως το 1940 οπότε και πεθαίνει. Από το 1912 το Λύκειο αναπτύσσει δράση υπέρ των στρατιωτών που δρούν στη Μακεδονία και συμβάλει στην πολεμική προστοιμασία (π.χ. εκπαιδεύει νοσοκόμες για το πολεμικό μέτωπο). Το εκπαιδευτικό έργο της Άννας Τριανταφυλλίδου, επόμενης προέδρου του Λυκείου (από το 1940) βάζει στο κέντρο το «μακεδονικό ζήτημα».

[3] Όλο το τεύχος αυτό θυμίζει περισσότερο πολεμικό φύλλο παρά γυναικείο έντυπο. Δεν θα είναι το μόνο, όμως, με σχετική θεματολογία. Ενδεικτικά, βλέπε και "Αι Ελληνίδαι το 1912" (τχ. 1029, 1η Ιανουαρίου 1913), "Η Τρίτη Ελλάς" (τχ. 1039, 1η έως 15 Ιουνίου 1913), "Πατρίς-Θρησκεία" (τχ. 1016, 15-31 Ιανουαρίου 1912), "Οι Γενναίοι εις την Πρωτεύουσαν" (τχ. 1045, 1-15 Νοεμβρίου 1913). Βλέπε και «Η Ελληνική σημαία κυματίζει σήμερον υπερφρανός εις δόλην σχεδόν τη Μακεδονίαν και ο Βουλγαροκόνος Κωνσταντίνος μετά τον ηρωϊκό στρατού του σκορπίζει την χαράν...» ("Πολιτική Σελίς", τχ. 1039, 1-15 Ιουνίου 1913).

του να προβάλλεται σε αυτούς κινηματογραφικό υλικό από την είσοδο του βασιλιά και του στρατού στη Θεσσαλονίκη.

«*“Κύπταξε μάννα και πάρε παιδί.”* Εις καμμίαν άλλην περίστασιν δεν φαίνεται τόσον αληθινή η Ελληνική αυτή παροιμία, όσον εις την σημερινήν ψυχολογίαν των θηριωδών ενστίκτων των Βουλγάρων.

Οι Βουλγάρες γυναίκες, σύμφωνα με την Εφημερίδα των Κυριών, αποδείχθηκαν στον τελευταίο πόλεμο «άγριαι και κτηνώδεις», «η Βουλγαρίς έμεινεν εις το ψυχικόν σκότος των Ούννων και Μογγόλων, της πρωτογενούς αγριότητος του παρελθόντος.» *«Τα Πανεπιστήμια... εγέμισαν τα γυναικεία αυτά Βουλγαρίκα κεφάλια με γράμματα, τα οποία απεθήκευθησαν εις τα διάφορα κύπταρα της μνήμης χωρίς να μετουσιωθούν, να μεταβληθούν εις μόρφωσιν, η οποία κατά φυσικόν νόμον επηρεάζει και μαλακώνει την αγριωτέραν ακόμη φύσιν.»* Παρακάτω, «η Βουλγαρίς, αιμοβόρος και θηριώδης... δεν αγαπά τα όπλα, με τα οποία παλαίουν και αγωνίζονται τίμια οι αντίπαλοι λαοί. Το δηλητήριον και η δυναμίτις, ιδού τα ιδικά της όπλα.» Σε μια συνάντηση με μια Βουλγάρα φεμινίστρια που περιγράφει έπειτα η Παρέν, λέει: «χωρίς να έχη κανένα χάρισμα λόγου, χωρίς να ηξεύρη ούτε Γαλλικά, ούτε Ελληνικά, χωρίς να έχη ούτε στοιχειώδες καν εξωτερικόν γυναικείας ευπρέπειας και ανθρωπισμού, ήρχισε να ρεκλαμάρη με αυθάδειαν εις ένα ιδίωμα ακατανόητον, τους πολιτικούς της πατρίδος της, τας γυναικείας προόδους των, το εθνικόν των μεγαλείον» (τχ. 1040, 15 Ιουνίου-15 Ιουλίου 1913).

Μολονότι δεν λείπουν τα άρθρα εδώ και εκεί που εγκωμιάζουν τις μη ελληνίδες, ειδικά αυτές που έχουν αποκτήσει δικαιώματα ή εμφανίζονται ανεξάρτητες και μορφωμένες, οι αναφορές στις μειονοτικές γυναίκες που ζουν υπό ελληνική κατοχή, παρουσιάζονται πάντοτε υποτιμητικά. Κατά την επίσκεψη της στην ελληνική Θεσσαλονίκην η Παρέν σημειώνει με αποικιοκρατικό ύφος: «*«Ελληνες βιαστικοί τρέχοντες εις την εργασίαν των, Ισραηλίται λάλοι ως γαλιάντρες, Αραπίνες βράμικες, στρατιώται δίκοι μας περίεργοι και εξεταστικοί, στρατιώται Βούλγαροι βαρείς και αδιάφοροι, στρατιώται Σέρβοι αργοκίνητοι και ψυχροί, Τούρκοι βραδείς και αφηρημένοι, Τούρκισσες των οποίων η φωνίστα ακούεται μυστηριώδως πίσω από τον φερετζέ...»*

Γενικά, για όλους υπάρχει μια ‘καλή κουβέντα’, πλην φυσικά των εργατικών Ελλήνων και των εξεταστικών φαντάρων τους. Αλλά η Εβραία γυναίκα αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς: «*«Να η Εβραία! [...] Δεν υπάρχει χρώμα, υπόχρωσις, απόχρωσις, διάχρωσις, παραλλαγή και ποικιλία η οποία να μην υπάρχει απάνω της. Εις το κεφάλι φορεί κάτι κυμαινόμενον μεταξύ καλύπτρας, φεσίου, περικεφαλαίας και τσεμπεριού το οποίον οπωδήποτε αρχίζει από βαθυπράσινον, περνά από λαχανί και καταλήγει εις βαθύτατον λαδί με μεγάλα κίτρινα στίγματα. Ακολουθεῖ ένα επανωφόρι φθάνον ως ψηλά εις τον λαιμόν, βαθυκύανον αυτό με παριφάς λευκάς, με κουμπιά κόκκινα και κορδέλλες κίτρινες. Από το περικόρμιον το οποίον είναι κόκκινον της φωτιάς, εξορμούν και διευθύνονται προς τα κάτω δύο γαλακτοφόρα εργαλεία άρτι αλμεχθείσης αγελάδος. Η φούστα*

είναι μελιτζανιά, αλλά έχει και κάτι πορτοκαλί, ολίγον φυστικί και μεγάλα άνθη μωβ. Η κάλτσες έχουν ευτυχώς μόνον ένα χρώμα. Η αποζημίωσις όμως έρχεται με τα πασουμάκια της τα οποία είναι χρυσά με κεντήματα βυσσινιά.

Ανάμεσα εις όλα αυτά τα χρώματα, τα οποία είναι έτοιμα να αλληλοσπαραχθούν μεταξύ των, το μόνο άκρουν είναι το πρόσωπον. Δεν είναι ούτε λευκόν, ούτε μελλαχροινόν, ούτε ρόδινον, ούτε ωχρόν. Είναι απλούστατα όχρουν. Ο μακαρίτης Ανδρέας Κορδέλλας, ο συγγραφεύς της ‘Χρωματολογίας’ ο οποίος ήτον αυθεντεία εις τα χρώματα, εξ άπαντος εις την Θεσσαλονίκη, θα ηυτοκτόνει, αδυνατών να προσδιορίση το χρώμα του προσώπου της Ισραηλίτιδος.

Εννοείται ότι αυτή είναι η Εβραία του λαού. Εις την τάξιν του πλούτου και της ευζωϊας υπάρχουν όχι μόνο καλλονάι αλλά και τύποι ενθυμίζοντες τον αμιγέστερον Ισπανικόν, υπεράπτης λεπτότητος. Η Ισραηλίτις κυρία που περγά με το αυτοκίνητον είναι πραγματικώς ωραία, κάτω από το κομψόν και τεράστιον μαύρο καπέλο. Άλλα το αυτοκίνητον περνά γρήγορα και δεν προφθάνει κανείς να ιδή την ωραίαν επιβάτιδα και ο επισκέπτης μένει με την εντύπωσιν όχι της Εβραίας-καλλονής, αλλά της Εβραίας-χρωματοπωλείου.» (τχ. 1038, 15-31 Μαΐου 1913).

Στη σελίδα 14 του ίδιου τεύχους αναπαράγεται μια διαμαρτυρία του Λυκείου των Ελληνίδων, υπογεγραμμένη και από την Ένωση των Ελληνίδων και τον Εθνικό Σύνδεσμο των Ελληνίδων, που αποστάλθηκε σε όλα τα γυναικεία σωματεία του κόσμου. Η διαμαρτυρία ζεκινάει με τα εξής: «*«Ολαι αι Ελληνίδες, τας οποίας την στιγμήν αυτήν αδελφόνει κοινός πόνος και φρίκη και αποτροπίασις διά τα άγρια και βανδαλικά μαρτύρια, εις τα οποία υποβάλλονται οι ομοεθνείς μας υπό των Βουλγαρικών ορδών, διαμαρτυρόμεθα προς τας γυναικάς του πολιτισμένου κόσμου.»*

Η διαμαρτυρία ζητά στο τέλος την παρέμβαση των ισχυρών κρατών και των χριστιανικών ιδιαίτερα ώστε να πάύσουν οι βουλγαρικές θηριωδίες κατά των Ελλήνων και των Σέρβων. Υποτίθεται φυσικά ότι οι Έλληνες δεν έκαναν αντίστοιχες θηριωδίες μέσα στον πόλεμο γιατί ήταν ευγενές έθνος. Λίγο παρακάτω το κλίμα αυτό αντιστρέφεται. Η ‘Πολιτική Σελίς’ του τεύχους παρομοιάζεται έπειτα με ‘πολεμική σελίδα’, αιφού «*«όλη η πολιτική μας διεξάγεται τελευταίως με τα όπλα και επί του πεδίου δοξασμένων νικών.»*

Εκεί πανηγυρίζεται η κατάκτηση του Κιλκίς και άλλων πόλεων από το ελληνικό πεζικό, ο στόλος κατακτά Καβάλα και Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) και «*«ο στρατός προχωρεί ολονέν και καθαρίζει το έδαφος από το Βουλγαρικόν άγος...»*

ενώ αντίπαλοι και φίλοι ζητούν την υπογραφή συνθήκης ειρήνης.

Στο φύλλο 1041 (1η Ιουλίου-1η Αυγούστου 1913), όταν η επέλαση του ελληνικού στρατού σταματά και υπογράφεται η ειρήνη, η Εφημερίς αφιερώνει τα κεντρικά της άρθρα στο στρατάρχον νικητή βασιλιά Κωνσταντίνο, συνοδεύοντάς τα με φωτογραφίες του από τον πόλεμο. Στην “Πολιτική Σελίδα” γράφεται: «*«Το πλείστον μέρος της Ελληνικώτατης Μακεδονίας περιέρχεται εις τας νέας κτήσεις μας και οι ολίγαι δε εναπομείνασσι πόλεις ως η Ξάνθη, το Μελένικον, η Τσουμαγιά, παρά να μένουν υπό τον ζυγόν των αγρίων Βουλγάρων απεφάσισαν να*

μεταφέρουν ό,τι δύνανται να μετακομισθούν εις το Ελληνικόν ἔδαφος και να παραδώσουν εις τας φλόγας τας πόλεις των.» Η Ἐνωσις των Ελληνίδων, με αποστολή στις Σέρρες, στέλνει υφάσματα και στρώματα στους άπορους από τον πόλεμο έλληνες της Μακεδονίας.

Το τεύχος 1043 (1-15 Οκτωβρίου 1913) περιλαμβάνει φωτογραφία του Μητροπολίτη Κορυτσάς στην Αλβανία και αντι-τουρκικό ποίημα του Ρήγα, ενώ το κεντρικό ἄρθρο έχει τίτλο: «Αἱ Ελληνίδες εἰς τὸν Πόλεμον». Σε αυτό το κείμενο ασκείται κριτική για την ελλιπή οργάνωση της στρατιωτικής αξιοποίησης των γυναικών στα μετόπισθεν των μαχών (απασχόληση στις κλινικές για τους τραυματίες κ.τ.λ.). Οι ευθύνες όμως δεν είναι μόνον κρατικής φύσης αλλά βρίσκονται και από την πλευρά των ίδιων των γυναικών: «Οπως λοιπόν επιβάλλεται εἰς τους ἀνδρας μας να προετοιμάζωνται στρατιωτικώς, επιβάλλεται εἰς τας γυναίκας να καταρτίζωνται σοβαρά και επιστημονικά διά το ἔργον της νοσοκόμου.»

Αντίστοιχοι χαρακτηρισμοί με αυτούς κατά των Βουλγάρων συνοδεύουν και άλλους Βαλκανίους σε ἄρθρα της εφημερίδας, όπως «Η Ήπειρωτική υπόθεσις τείνει να κανονισθή σύμφωνα με τας βλέψεις των εχθρικώς προς την Ελλάδα διακειμένων Δυνάμεων Ιταλίας και Αυστρίας. Κατά της αδικίας αυτής έχουν εξεγερθή οι Ήπειρωτικοί πληθυσμοί, οι οποίοι είναι αποφασισμένοι να αντιτάξουν απεγνωσμένην αντίστασιν εἰς την κατάληψιν Ελληνικών των πόλεων από τους αγρίους Αλβανούς» (τχ. 1045, 1-15 Νοεμβρίου 1913). Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται φωτογραφία του Ιερού Λόχου Γυναικών Κορυτσάς, μιας ένωσης ελληνίδων στην αλβανική πόλη.

Στο τεύχος 1047 (1η-31 Δεκεμβρίου 1913) δύο είναι τα κεντρικά ἄρθρα, το «Αἱ Ελληνίδες εἰς τὸν Πόλεμον» και το «Χριστούγεννα: η μεγάλη φεμινιστική εορτή». Στο πρώτο προαναγγέλλονται διαλέξεις του Λυκείου των Ελληνίδων γύρω από το θέμα της γυναικείας δράσης στους πολέμους, 'ἀπό την αρχαιότητα ως σήμερον', τελειώνοντας με τη δράση των βασιλισσών της ελλάδας. Οι ίδιες οι διαλέξεις αυτές, εξάλλου, αναλαμβάνονται «υπό την Υψηλήν Προστασίαν» της αυτού μεγαλειοτάτης. Στο δεύτερο ἄρθρο, η Παρρέν γράφει πως παρά «την ιουδαϊκή παράδοση των πρωτόπλαστων» με την οποία η ανθρωπότητα οπισθοχώρησε, η ίδια η γέννηση του χριστού δείχνει τη σύνδεση μεταξύ θείου και ανθρώπου μέσω μιας γυναίκας και, άρα, αναδεικνύει τη σημασία της θέσης των γυναικών στον κόσμο.

Σε ένα άλλο πασχαλιάτικο φύλλο της εφημερίδας, που παρουσιάζεται διήγημα της Μαρίας Πινέλη με τον τίτλο «Ἀνάστασις» (τχ. 1035, 1η-15 Απριλίου 1913) ενσωματώνονται στερεότυπα γύρω από τη σταύρωση του χριστού από τους εβραίους, δίχως να ομολογείται φυσικά πως ο ίδιος ο χριστός ήταν εβραίος. Είναι γεγονός ότι οι παραπάνω δεν είναι οι μόνες αρνητικές αναφορές στην 'ιουδαϊκή παράδοση', τους 'Ιουδαίους', τους 'Εβραίους' κ.τ.λ. στην Εφημερίδα των Κυριών, που οποία αφενός εδώ κι εκεί αναπαράγει ένα είδος χριστιανικών αντι-εβραϊκών στερεοτύπων, συνήθως μέσω διηγημάτων, αφετέρου

θεωρεί τις φυλετικές θεωρίες ως μια καθόλα νόμιμη πηγή γνώσης. Η ίδια η λέξη 'φυλή' παρελαύνει σε διάφορα κείμενα της ίδιας της Παρρέν. [4] Ο αλυτρωτικός εθνικισμός της περιόδου, εξάλλου, βασίζεται πάνω στο εθνολογικά 'ελληνικό στοιχείο' περιοχών που διεκδικεί το ελληνικό κράτος από τους εχθρούς του. Η κυρίαρχη γλώσσα της εποχής σε τέτοιου είδους εθνικισμούς είναι η φυλετική γλώσσα. Και η γερμανία, της οποίας το φυσικό δικαίωμα ύπαρχης βασίζεται, όπως και της ελλάδας, στο 'αἷμα και το χώμα' είναι η χώρα που γνωρίζει καλύτερα από όλες τις απολήξεις των φυλετικών θεωριών. Είναι κι όλα αυτά που θαυμάζει η Εφημερίς στο ἄρθρο της «Η Καλλιέργεια της Φυλής εἰς την Γερμανίαν» (τχ. 1042, 1η έως 30 Σεπτεμβρίου 1913). Γράφεται εκεί μέσα, από τη Μαρία Πινέλη και πάλι: «Εἰς την Γερμανίαν πολύ συχνά η γέννησις υιού δεν προξενεί χαράν διότι και αι σπουδάι του πολύ στοιχίζουν, και αργεῖ να κερδίσῃ χρήματα, βάλλων τας γνώσεις του εἰς πράξιν, και όταν αρχίσῃ να κερδίζῃ δεν σκέπτεται πλέον διόλου τους γονείς, αλλά δ' ἄλλας στέγασ και κεραμίδια, λέγουν εν μέσω δόλων τούτων των σκέψεων μία μόνον ἄλλη παρηγορεῖ αυτούς: ότι η πατρίς αποκτά ἔνα στρατιώπν. Και η δύναμις της σκέψεως αυτής είνε τόσον ισχυρά, η λάμψις της τόσον ακτινοβόλος, τόσον φωτεινή, ώστε να νικά και να διασκεδάζει τελείως το σκότος των προτέρων μελαγχολικών λογισμών.»

Το 1909 η Εφημερίς δημοσιεύει σε δύο συνεχόμενα τεύχη ἄρθρα γύρω από το αλκοόλ. Η Παρρέν επισημαίνει στην αρχή του δεύτερου ἄρθρου ότι το ζήτημα της φτηνής τιμής του αλκοόλ είναι προβληματικό από άποψη «սυγεινής προφυλακτικής της φυλής» (τχ. 977, 1-15 Δεκεμβρίου 1909), ενώ οι συνήθεις ύποπτοι που καταστρέφουν τη φυλή εντοπίζονται στο πρώτο ἄρθρο: «ἡ γυναίκα του εργάτου, ο οποίος κάθε Σάββατον βράδυ, όπου πληρούνται, επιστρέφει μεθυσμένος, και αντί να φέρῃ ψωμί, ξυλοκοπεί και αυτήν και τα παιδιά της...» (τχ. 976, 15-30 Νοεμβρίου 1909).

[4] Βλ. και «Αἱ Εορταὶ των ελληνικῶν Πόδων» (τχ. 1015, 1η έως 15 Ιαν. 1912).

Εν αγνοία των εργατιών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραπάνω αντιλήψεις του εντύπου πηγαίνανε πακέτο και με την ταξική θέση από την οποία μιλούσαν οι συντάκτριες της Εφημερίδας των Κυριών. Προερχόμενες οι ίδιες από τη μεγαλοαστική τάξη της εποχής, οι αναφορές στη βασιλίσσα και τον βασιλιά και το κατεστημένο πολιτικό περιβάλλον της χώρας δεν ήταν ούτε αφορημένες ούτε απλώς ιδεολογικού τύπου, αλλά εξέφραζαν σε μεγάλο βαθμό τα συμφέροντα και τις ανησυχίες της αριστοκρατίας. Ακόμα και οι δύο χορηγοί του εντύπου είναι εμφανές ότι προέρχονται από αντίστοιχες κοινωνικές διασυνδέσεις, τη Nestle, η οποία για πρώτη φορά διαφημίζεται στην ελλάδα από την Εφημερίδα των Κυριών και την εφημερίδα Ακρόπολις, αλλά και την τότε Εμπορική Τράπεζα. [5] Η Εφημερίς των Κυριών, ακόμα και όταν μιλά για τις εργάτριες γυναίκες της εποχής, είναι εμφανές ότι μιλά για αυτές παρά δίνει το λόγο σε αυτές. Προτιμάται, λοιπόν, να διατηρείται η προτεραιότητα πρόσβασης στο λόγο, στη δημόσια σφάιρα, που τότε είχαν οι πρώτες γυναίκες της αστικής τάξης, στην παιδαγωγική κυρίων [6] και δευτερευόντως στη δημοσιογραφία. Στο τεύχος 825 (27 Φεβρουαρίου 1905) στο άρθρο "Περί Διοικήσεως των Υπηρετριών" προωθείται 'μια αυστηρή μα δίκαιη' διοίκηση των υπηρετριών: «Υπάρχουν γυναίκες, ω φίλη, αι οποίαι εξαγριούμεναι από την ζηλοτυπίαν και τον θυμόν μαστιγόνουν μέχρις απανθρωπιάς τας δούλας των. Με τον καιρόν αι δούλαι εξηντλημέναι από τους κόπους και τα βάσανα ή δραπετεύουν ή τελείονυν την ζωήν των, αυτοκτονούσαι. Και η μόνωσις της κυρίας, η οποία κλαίει διά το λάθος της δεν θεραπεύεται. Αλλά, ω φίλη, μιμού τας χορδάς των οργάνων. Όταν δεν τεντωθούν αρκετά δεν δίδουν ήχον, όταν τεντοθούν πολύ σπάζουν. Αι σχέσεις σου μετας υπηρετρίασου αις κανονίζωνται από το παράδειγμα αυτό. Η μεγάλη επιείκια τας διαθέτει εις αδιαφορίαν και απειθειαν. Αλλά και η μεγάλη πίεσις τας καταστρέψει. Εκ του οποίου εξάγεται ότι δι' όλα τα πράγματα παν μέτρον άριστον.» Τα βασανιστήρια αποδοκιμάζονται και υπενθυμίζεται πως υπάρχει περιθώριο πώλησης της παλιάς υπηρέτριας και αγοράς νέας «Εάν τα ελαττώματα μιας υπηρέτριας είναι ακράτητα, στείλετε την εις την αγορά να πωληθή.» [7]

[5] Ιδρυτής της τράπεζας ο Γρηγόριος Εμπεδοκλής (1861-1951). Η Ενανθία Εμπεδοκλή, αντιπρόδορος του Λυκείου Ελληνίδων και της Ενώσεως Ελληνίδων, παντρεύτηκε το 1932 τον λογοτέχνη Τάκη Παπατσώνη (μετέπειτα αντιπρόδορο του Δ.Σ. της Εμπορικής). Το 1918 η Εμπορική συμψετείχε στο μεγάλο πολεμικό δάνειο για την ενίσχυση της επικείμενης Μικρασιατικής Εκστρατείας. Στην περίοδο μετά τη γερμανική κατοχή, η Εμπορική Τράπεζα βρέθηκε ακιμαία και με πολλά περιουσιακά στοιχεία, αλλά ο ιδρυτής της δεν θέλησε να επαναπατρισθεί, δηλώνοντας ότι έχει αποχωρήσει από την ενεργό δράση. Παρέμεινε στη Νότια Αφρική, όπου και πέθανε. Η Μαρία Καλαποθάκη για την οποία γίνεται μνεία στην Εφημερίδα των Κυριών είναι κόρη του Μιχαήλ Καλαποθάκη, στρατιωτικού χειρουργού και αδερφή του Δημήτριου Καλαποθάκη, βασιλικού, ιδρυτή της εφημερίδας Εμπρός και του Μακεδονικού Κομιτάτου στην Αθήνα (με σκοπό την ανάσχεση των Βουλγάρων στη Μακεδονία). Ο σύνχρονος της Παρανέ, Ιωάννης Παρέν, ήταν ιδρυτής και ιδιοκτήτης του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων.

Δέκα περίπου χρόνια αργότερα, όταν το εργατικό κίνημα στην ελλάδα θα αρχίζει να συγκροτείται, μαζί με μια εργατική τάξη, η σκοπιά της Εφημερίδος παύει να είναι αυτή της αριστοκράτισσας εργοδότριας και κινείται προς μια διαταξική γυναικεία κατεύθυνση. Η βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εργατιών κρίνεται αναγκαία αλλά αυτή δεν επιτυχάνεται τόσο μέσω των 'συχνών απεργιών', όσο μέσω της «γενναίας οπωδότηπος νομοθεσίας, η οποία... έγινεν εν αγνοία των [σ.ο. εργατιών], αι ώραι της εργασίας των έχουν κανονισθή σύμφωνα με τους ευνοϊκωτέρους όρους της εργασίας των μάλλον προηγμένων λαών [...] ώστε αι Ελληνίδες εργάτιδες... μένει να εργασθούν, να συνενωθούν, να επιμείνουν, όπως οι υπέρ αυτών υπάρχοντες νόμοι εφαρμόζονται και δεν καταστρητηγούνται, όπως έγινε μέχρι σήμερον. Διότι ακριβώς και διά την παράστιν των εργάσιμων των ωρών πτάσιουν αυτάι, αφού μόνι των εξαπατούν την Αστυνομίαν, και διά την παράβασιν της Κυριακής αργίας επίσης.» Έτσι, οι ευθύνες καταλογίζονται ισότιμα, λες και πρόκειται για καταστατικά ίσο ανταγωνισμό. Τα δικαιώματα των εργατιών είναι εκεί και τις περιμένουν να τα απολαύσουν, εκείνες όμως 'εξαπατούν' την 'ουδέτερη' χωροφυλακή η οποία θεωρείται ότι στέκει αμερόληπτα απέναντι σε αυτές και τα αφεντικά τους. Από άλλο απόσπασμα του κειμένου παρακάτω αντιλαμβάνομαστε, όμως, ότι οι εργάτριες της εποχής δεν περίμεναν την Παρρέν για να ενωθούν. Οι ίδιες ζητούσαν αύξηση μισθού και μείωση ωραρίου. Η Παρρέν, όμως, εστιάζοντας την κριτική της στην κακή υγειονομική συνθήκη της εργοστασιακής εργασίας, νουθετεί: «Ούτε η αύξησις του ημερομισθίου, ούτε η ολιγόστευσις των ωρών της εργασίας έχει σημασίαν σοβαράν, ενόσω με όλην την παραπρούμενη κίνησιν και με τας συχνάς απεργίας δεν ζητούνται από τους ενδιαφερόμενους οι όροι της υγιεινής διαιτής των εις τα εργοστάσια» (tx. 1045, 1-15 Νοεμβρίου 1913).

[6] Παρόλα αυτά, στα 1880-1930 οι ελληνίδες στην ελλάδα δεν ξεπερνούν το 4% στη μέση εκπαίδευση. Οι εκδότριες πάντως των γυναικείων εντύπων στην ελλάδα και την ελληνική διασπορά της Ιστανμπούλ είναι σχεδόν όλες τους εκπαιδευτικές και μάλιστα αροτακειδές. Οι μισές, δε, από όσες έγραφαν στην Εφημερίδα των Κυριών ήταν επίσης δασκάλες. Αυτά τα υποκείμενα έφεραν τη φεμινιστική συνείδηση στην ελλάδα, σύμφωνα με τη Βαρίκα (2011), για τρεις λόγους σχετικούς και με την κοινωνική τους καταγωγή: γνώριζαν γραφή και ανάγνωση και συνεπώς το πως να γράφουν, βίωναν τις αντιφάσεις του ζητήματος της εργασίας των γυναικών στο ίδιο τους το επάγγελμα και, τρίτον, ήταν 'νόμιμο' αυτές να ασχολούνται με ζητήματα θεωρητικά και κοινωνικά ως διανοούμενες.

[7] Ας σημειωθεί επίσης ότι την εποχή εκείνη οι 'δούλες' ήταν κυρίως ανήλικες, τα δε όρια ηλικίας για την εργασία ανηλίκων ήταν σχεδόν ανύπαρκτα, συμπεριλαμβάνοντας σε θέσεις υπηρετικού προσωπικού ακόμη και κορίτσια 12 χρόνων, τα οποία όμως κατά τα άλλα θεωρούνταν ενηλίκα, σε ηλικία κατάλληλη για γάμο και προφανώς εργασία. Από τη δεκαετία του 1910, το δριό ενηλικώσης μετακινήθηκε στα 15.

Ποιος φεμινισμός;

Στα φύλλα 1015 (1η έως 15 Ιαν 1912) και 1016 (15 έως 31 Ιαν 1912) και στα αντίστοιχα άρθρα "Σαπφώ η Λεσβία" και "Και πάλιν η Σαπφώ" αναπαράγεται μια σειρά επιθέσεων στην αντίληψη πως η Σαπφώ ήταν... λεσβία. Το κεντρικό επιχείρημα, επιστημονικής υφής, είναι πως η λεσβιακή διάσταση των ερωτικών στίχων της Σαπφούς αποδόθηκε από παραχάραξη των ποιημάτων τους στους μεταγενέστερους χρόνους. «Πρόκειται περί της ηθικής αναγνωρίσεως της αθανάτου Σαπφούς της Λεσβίας, η οποία διά των έργων της κατατάσσεται μεταξύ των θείων ποιητών, ενώ τα ήθη, τα οποία της αποδίδουν, παρουσιάζουν αυτήν, ως την ανθητικότεραν γυναίκα της εποχής μας [...] Δυστυχώς διά την Σαπφώ μία των ωδών της, η οποία έχει φθάσει μέχρις ημών, δεικνύει συνηθείας οικτράς.» Στο δεύτερο άρθρο οι 'λεσβικοί (sic) έρωτες' της Σαπφούς θεωρούνται αποτέλεσμα συκοφαντίας και προσκομίζονται νέες έρευνες προς ηθική της αποκατάσταση. Επικρίνεται μάλιστα η απουσία ελληνικών ερευνών για το θέμα, πράγμα που εξαναγκάζει την Παρρέν να καταφέγγει στις έρευνες των ξένων.

Είναι εμφανές ήδη από τα παραπάνω πως ο φεμινιστική συνείδοση που προσπαθούσαν να κτίσουν οι γυναίκες γύρω από την Εφημερίδα των Κυριών από τη μια πλευρά ήταν στενά οριοθετημένη από μια συγκεκριμένη πολιτική συνείδοση και κοινωνική θέση και από την άλλη αυτό σήμαινε ότι παρήγαγε μια σειρά αποκλεισμών, εφόσον το αναγνωστικό κοινό της εφημερίδας μάλλον δεν αποτελούταν από εργάτριες, λεσβίες, μειονοτικές, εβραίες κ.λπ. Ο φεμινισμός της Εφημερίδας των Κυριών ήταν κεντρικά ένας φεμινισμός πατριωτικής χρήσης της μπρότητας και της γυναίκας της χρήσης της εν γένει για το έθνος. Το εθνικό θεωρείται ταυτόσημο με το γυναικείο και αντίστροφα. Το εθνικό χρησιμοποιείται ως η πρώτη καύσιμη ύλη για το γυναικείο κίνημα.

Στη διάλεξη της κυρίας Βαλσαμάκη "Περί Φεμινισμού εν Ελλάδι" (β', [β', τχ. 968, 15 έως 31 Μαΐου 1909] η ομιλήτρια ισχυρίζεται ότι «αν η Ελληνίς ήτο τόσον *feminite*, όσον είναι πατριώτις, τότε θα ηγανίζεται με τον ακράτητον και φανατικόν ενθουσιασμόν με τον οποίον αγωνίζεται και όταν πρόκειται διά την πατρίδα της». Όσα φαίνεται να κέρδισαν οι ελληνίδες μέχρι το 1909 φαίνεται ότι απορρέουν για εκείνην από την «*κληρονομικήν* προοδευτικότητα των προγόνων μας, οι οποίοι μαζή με το αίμα των μας μετέδωκαν και την λατρείαν προ την ελευθερίαν και προ ό, τι είναι ευγενές και ωραίον.»

Στο επίπεδο των μέσων του αγώνα, τέλος, ο φεμινισμός της Εφημερίδος δεν συμφερίζεται τις 'ακρότητες' των δράσεων των σουφραζέτων της Αγγλίας και ούτε βέβαια τις ριζοσπαστικές τότε απόψεις των σοσιαλιστών και των κομμουνιστών για τη γυναικεία εργασία [8]: «...η σωφραζέτα καταδιώκει, απειλεί, βιαιοπραγεί και συγχρόνως εις υπέρτατην έξαψιν αλλοφροσύνης ρίπτεται μόνη της εις θάνατον, από μανίαν, από πόδον να χύσῃ το αίμα της, να κάμῃ θόρυβον, να δώσῃ την ζωήν της, την οποίαν δεν της ζητεί κανείς» (τχ. 1039, 1-15 Ιουν 1913). Στο άρθρο "Γιατί δεν Ζητώ Δικαιώματα" την Παρρέν ισχυρίζεται ουσιαστικά ότι στην ελλάδα δεν είναι ώριμες ακόμα οι συνθήκες για δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες, μιας και το πολιτικό επίπεδο είναι να

περιγελούν τις φιλο-γυναικείες νομοθεσίες ακόμα και στη βουλή. Η στάση αυτή δείχνει, μεταξύ άλλων, το πόσο το γυναικείο κίνημα στο οποίο ευελπιστούσε η Παρρέν θα βάσιζε την πολιτική εξάρτηση του στο κοινοβούλιο των ανδρών (και μάλιστα στη φιλο-βασιλική του πτέρυγα).

Δώσαμε αρκετά στοιχεία για το χώρο αυτού του περιοδικού ώστε να έχουμε όλες/-οι μια ευκρινή εικόνα για το περιεχόμενο της Εφημερίδος των Κυριών και του κύκλου τους. Τώρα, η ερώτηση που προκύπτει είναι τι μας λένε όλα τα παραπάνω για το σήμερα, από αυτόνομη αντιφασιστική και φεμινιστική σκοπιά; Τι είδους πολιτική χρήστη μπορεί να έχει για εμάς σήμερα αυτή την παλιά ιστορία;

Η παράδοση της θεσσαλονίκης. Παλιά λιθογραφία.

Χαρακτηριστική λαϊκή λιθογραφία της εποχής της Παρρέν γύρω από την 'απελευθέρωση' της Θεσσαλονίκης. Ο τούρκος διοικητής της πόλης υποκλίνεται στον ... βασιλέα των ελλήνων και του παραδίδει την πόλη. Η ελληνική αστική τάξη και ο παπάς λίγο πιο δίπλα κουλάρουν δίπλα σε πεσμένες τούρκικες μπότες και φέσια πλάι στις ράγες του τρένου. Μια εικόνα χίλιες λέξεις που λέμε.

[8] «Εκαμαν λοιπόν και αι Ελληνίδες εργάτιδες σύνδεσμον, όχι επαναστατικόν, αλλά με ιδέας και αρχάς απολύτως συντηρητικάς και νοικοκυριστικάς, «Ο Σύνδεσμος των Εργάτιδων» (τχ. 1045, 1-15 Νοεμβρίου 1913).

Η ιστοριογραφία του γυναικείου κινήματος στη Μεταπολίτευση.

Ο 19ος αιώνας είναι κατά κοινή παραδοχή ο αιώνας που γεννιέται η φεμινιστική συνείδηση. Γενιές γυναικών που μπορούσαν – όχι πάντα εύκολα – να έχουν πρόσβαση στο πεδίο της δημόσιας σφαίρας, αμφισβητούσαν ένα-ένα τα βασικά πεδία κοινωνικού και πολιτικού αποκλεισμού που τους είχε επιβάλει η πατριαρχική κοινωνία. Στην ελλάδα της αντίστοιχης περιόδου και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1910 δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί ότι η φεμινιστική δραστηριότητα εκφράστηκε σχεδόν εξολοκλήρου μέσα από την πολυσχιδή δράση της Παρρέν και της Εφημερίδος των Κυριών. Η δραστηριότητα αυτή πλαισιώθηκε, επίσης, συχνά από τις κινήσεις απεγκλωβισμού άλλων πολλών γυναικών από την ιδιωτική σφαίρα που στα τέλη του 19ου αιώνα ίδρυαν φιλανθρωπικά και πατριωτικά σωματεία ή έγραφαν ποίηση, θέατρο, λογοτεχνία. [9] Οι φεμινίστριες της εποχής θέτουν αιτήματα σχετικά κυρίων με την εκπαίδευση των γυναικών και την πρόσβαση στην εργασία και όχι της ψήφου. Το βασικό χαρακτηριστικό στο οποίο συμφωνούν, όμως, όλες και στο οποίο δίνει περαιτέρω πολιτική ώθησην η Εφημερίς είναι ο πατριωτικός ρόλος της γυναίκας.

Αυτή η απλή διαπίστωση, μολονότι είναι έκδολη για όποια/ον διαβάζει την Εφημερίδα των Κυριών από ριζοσπαστική σκοπιά, δεν γίνεται όμως ακόμα και μέχρι σήμερα αντικείμενο ιδιαίτερης ενασχόλησης. Το συγκεκριμένο έντυπο, όπως και οι πολιτικοί του απόγονοι, το Λύκειο των Ελληνίδων και ο Εθνικός Σύνδεσμος των Ελληνίδων, εντάσσονται μέχρι και σήμερα σε μια γενεαλογία του γυναικείου κινήματος με ελάχιστες εξ αριστερών κριτικές πινελιές. Ιστοριογραφικά οι εθνικές αναφορές της Παρρέν και του Λυκείου Ελληνίδων έχουν υποτιμηθεί ή ακόμη και αποσιωπηθεί από τις αριστερές ιστορικούς που έγραφαν την ιστορία των παραπάνω στη δεκαετία του '80 και μέχρι σήμερα, στο μεταπολιτευτικό πλαίσιο, μέσα σε ένα κλίμα 'εθνικής συμφιλίωσης'.

«Η διάδοση των ελληνικών γραμμάτων και η δι' αυτής ενίσχυση της ελληνικότητας των περιοχών των οποίων η τύχη έμελλε να κριθεί αναπίθεται και στις γυναίκες... Ο εθνικός τους ρόλος συνάδει και με τη φυσική τους αποστολή» γράφει η Μαρία Ρεπούση. [10] Η Αλέκα Μπουτζούβη γράφει, αντίστοιχα: «Στο μεταξύ, η ανάδειξη ενός εθνικού ρόλου για τις γυναίκες αποτελεί συστατικό του φεμινιστικού λόγου που αναπτύσσεται και σε χώρες της Δύσης – μάλιστα, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, "η κοινωνική και πατριωτική δράση θεωρήθηκε από μείζονες εκπροσώπους του πολιτικού κόσμου της Αμερικής ως «εφαρμογή της γυναικείας κοσμοαντίληψης», επέκταση δηλαδή και γενίκευση

[9] Σκλαβενίτη Κωστούλα, "Τα γυναικεία έντυπα 1908-1918", Διαβάζω, τχ. 198 (1988), σ. 14. Αναμφίβολα η ελληνόφωνη ή ελληνικής καταγωγής δραστηριότητα της διασποράς, στην Ιστανμπούλ, ή αλλού, ήταν πιο εντατική και μάλλον πιο συνειδητοποιημένη, είναι δύσκολο όμως για εμάς να αναφερθούμε εδώ σε μια εθνική γενεαλογία του ελληνικού φεμινισμού, όπως μας έχει συνηθίσει η ελληνική αριστερή ιστοριογραφία μιας και θεωρούμε ότι η εθνική συνείδηση ενώνει κατά βάση εθνικά υποκείμενα.

του μητρικού ρόλου των γυναικών.» [11] Η Άννα Μιχοπούλου (2010: 146) σε έναν τόμο που εξέδωσε ο όμιλος της Τράπεζας Πειραιώς για το Λύκειο Ελληνίδων γράφει: «Με τις εκκρεμούσες τότε στην Ελλάδα εθνικές διεκδικήσεις να δίνουν υπόσταση στη λεγόμενη Μεγάλη Ιδέα, η Κ. Παρρέν διατυπώνει μέσα από την Εφημερίδα των Κυριών, ως Μεγάλη των Γυναικών Ιδέα, τον ισχυρισμό ότι η πρόσδοση του έθνους και εκείνη των γυναικών (του) είναι αλληλοεξαρτώμενες, η δε πρόσδοση των γυναικών εξαρτάται από τις προσβάσεις τους στην εκπαίδευση και στην αμειβόμενη εργασία, προϋποθέσεις αναγκαίες για τη χειραφέτηση τους. Η επίκληση του εθνικού συμφέροντος εξασφαλίζει νομιμοποίηση στις ριζοσπαστικές θέσεις της Κ. Παρρέν και των ομοϊδεατισών της. [...] Ακόμα και από πλευρές που τοποθετούνται σε απόσταση ή και – ρητή ή υπόρρητη – αντίθεση προς τις υπέρ της γυναικείας χειραφέτησης προσδοκίες προωθείται, ως κατεξοχήν, μάλιστα, εκδήλωση των παραδοσιακών αξιών και προτύπων, η εθνωφελής δράση των γυναικών, τόσο εντός της ελληνικής επικράτειας όσο και σε περιοχές υπό οθωμανική κυριαρχία (είτε πρόκειται για δασκάλες που αναλαμβάνουν – εθνικά – παιδευτικά καθήκοντα, είτε για αδελφότητες κυριών και δεσποινίδων που αναπτύσσουν εθνική ή φιλανθρωπική δράση).»

'Όλα τα παραπάνω αποσπάσματα έχουν κάποια κοινά σημεία: είναι περιγραφικά και ελάχιστα αξιολογικά-κριτικά ενώ, παράλληλα, εμφανίζουν τη συνάρθρωση εθνικισμού και φεμινισμού ως σχεδόν φυσική ή νομοτελειακή ιστορική εξέλιξη. Η Μιχοπούλου μάλιστα, όπως και πολλές άλλες, εμφανίζουν στην περίπτωση της ελλάδας τον εθνικισμό της Εφημερίδος των Κυριών σαν πολιτικό τακτικισμό, ώστε να πρωθηθούν τα γυναικεία συμφέροντα στη δημόσια σφαίρα, παρά σαν αυθεντική εθνική πίστη και συνείδηση. Άλλες είτε συμμερίζονται την ανάλυση περί τακτικισμού είτε όχι (Βαρίκα, Η Εξέγερση των Κυριών 2011), υιοθετούν μια λογική έκθεσης της 'αντίφασης' του λόγου της Εφημερίδος, διερωτώμενες γύρω από τους λόγους για τους οποίους οι φεμινίστριες της εποχής θεωρούσαν ότι θα πετύχουν να απολάύσουν δικαιώματα ως πολίτισσες του έθνους, δίχως να είναι ουσιαστικά υποκείμενα αναγνωρισμένα από το έθνος [12]: «η επεξεργασία νέων νοημάτων θηλυκότητας στα τέλη του αιώνα επέτρεψε στους υπερασπιστές των δικαιωμάτων των γυναικών να παρουσιάσουν την ανεξέλεγκτη πατριαρχική εξουσία στην οικογένεια ως αντιφατική σε σχέση με τα εθνικά συμφέροντα.»

Αυτός, όμως, ο προβληματισμός είναι με τη σειρά του προβληματικός. Καταρχάς, διατηρεί τη συζήτηση αυτή εντός των ορίων της εθνικής συνείδησης και αναγνώρισης, αποδεχόμενος ότι ορισμένες γυναίκες της εποχής, όπως και σήμερα τηρουμένων των αναλογιών, δεν θα αναγνωρίζονταν ποτέ ως 'υποκείμενα του έθνους' και ίσως δεν

[10] 'Το Φύλο των Γυναικών: Έμφυλες Ομάδες και Γυναικείες Διεκδικήσεις', από την Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000, τόμος 5, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 189-190.

[11] Τυναικείο Κίνημα: Όψεις και Δράσεις, 1909-1922; Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000, τόμος 6, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 287.

[12] Αρβελά, Ε. 'Οι γυναίκες, κοινωνικό ζήτημα' στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου Αιώνα: 1922-1940, ο Μεσοπόλεμος, Βιβλιόραφα, 2002, σ. 340-1.

Θα ενδιαφέρονταν μάλιστα να αναγνωριστούν ως τέτοια. Γιατί η ίδια η έννοια και οι πρακτικές του έθνους είναι ως τέτοιες παραγωγικές αποκλεισμών. Αν το έθνος συγκροτείται ενσωματώνοντας τα υποκείμενα με την κοινή θρησκεία, γλώσσα και συνείδηση του ανήκειν στο σύνολο-‘λαό’, το άλλο μισό αυτής της συγκρότησης βασίζεται στους αποκλεισμούς μιας σειράς άλλων υποκειμένων που δεν τυχάνει ή δεν επιλέγουν να συμμερίζονται αυτά τα ‘κοινά στοιχεία’, που ούτως ή άλλως κι αυτά δεν προέκυψαν με τρόπο φυσικό αλλά συνήθως αιματηρό. Η αποδοχή των εθνικών ορίων της συζήτησης σημαίνει τη συναίνεση γύρω από το πώς προέκυψαν αυτά.

Επιπλέον, η λογική της έκθεσης της παραπάνω ‘αντίφασης’ είναι προβληματική μιας και αναπαρίσταται μια σύγχρονη συζήτηση γύρω από τις υποτιθέμενες αντιφάσεις ενός υποκειμένου του οποίου η πολιτική βούληση δεν αναγνωρίζεται. Γιατί, άραγε, δεν γίνεται συνειδότη ότι η Παρρέν, όπως και διάφορες άλλες της εποχής της στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α. ενστερνίζονταν τον εθνικισμό; Γιατί, επιπλέον, δεν γίνεται παραδεκτό ότι τα εθνικά κράτη μπορούσαν να αποδεχτούν πατριωτικούς ομίλους γυναικών και πράγματι να τις ανταμείψουν; Πράγμα εξάλλου που έγινε σε πολλές περιπτώσεις σε όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα και όχι μόνο στον 19ο. Απομακρυνόμενες/οι από το γυναικείο κίνημα, θα μπορούσαμε να διούμε περαιτέρω μια σειρά τέτοιων κοινωνικών ομάδων, ταυτοτήτων, μειονοτήτων κ.τ.λ. οι οποίες θα κινηθούν με το πλευρό των εθνικιστών, των ναζί και όλης της παλιοπαρέας, παρόλο φυσικά που οι τελευταίοι δεν ικανοποιούσαν την πλήρη ατζέντα αυτών των ομάδων. [13]

Τέλος, το να περιθωριοποιείται ο εθνικισμός των πρώιμων αυτών φεμινιστριών ως ‘αντίφαση’, φαίνεται να αγνοεί το γεγονός πως η σχετική συνάρθρωση δεν αποτέλεσε προνόμιο του ελληνικού φεμινισμού. Η ‘αντίφαση’, εν ολίγοις, έπαιξε παντού. Και για εμάς ο εθνικισμός δεν είναι ούτε αποτέλεσμα αντίφασης ούτε στο περιθώριο της ιστορίας του 20ου αιώνα, είτε αυτή γράφεται για ‘φεμινιστικούς σκοπούς’ είτε για άλλους.

Όσα εκθέσαμε παραπάνω, για εμάς επιβεβαιώνουν τόσο ότι τα γυναικεία ζητήματα διατηρούν τη σχετική τους αυτονομία – είναι δηλαδή τελείως ανεξάρτητο το αν αυτά θα δέσουν ιστορικά με ένα εθνικιστικό ή ένα αντιεθνικιστικό πρόταγμα – όσο και ότι ένα φεμινιστικό κίνημα που όχι μόνο δεν έκανε κριτική της κυριάρχης πραγματικότητας, αλλά πριμοδοτεί εθνικούς λόγους και δράσεις δεν ήταν παρά ένα κίνημα εθνικά και κρατικά συνεπές κατά βάση. Τόσο απλά. Εξάλλου, οι ριζοσαστικές ιδέες δεν κρίνονται από το πόσο καλές είναι σε επίπεδο λόγου και σκέψης αλλά πάντα σε συνάρτηση με το που, πότε και από ποιες/-ους εφαρμόζονται.

Ένα επιπλέον πρόβλημα με τέτοιες περιγραφές ή τέτοιες προβληματοποιήσεις των εθνικιστικών αντιλήψεων είναι, για εμάς, η έλλειψη (ενδιαφέροντος;) της απόδοσης των αντιστάσεων σε αυτές. Έτσι, επιχειρείται να κατανοθεί ή να ‘αδειαστεί’ η εθνικιστική στάση με ορθολογικά επιχειρήματα. Τα παραπάνω γίνονται ακόμα πιο προφανή

αν διαβάσει καμιά/κανείς το Φύλο, Φυλή, Τάξη της Άντζελα Ντέιβις. Εκεί η Ντέιβις δίχως ‘μεν και αλλά’ εκθέτει τον πρώιμο εθνικισμό και ρατσισμό του αμερικανικού λευκού φεμινιστικού κινήματος. Επιπλέον, η κοινωνική συνθήκη της εποχής που είχε να κάνει με τη μαύρη σκλαβιά και τα αντίστοιχα κίνημα των δικαιωμάτων της δίνει προφανώς περαιτέρω έδαφος να προχωρήσει για να εκτιμήσει συγκριτικά – και αντιπαραθετικά – την παράλληλη εξέλιξη του γυναικείου και του μαύρου κινήματος. Η Ντέιβις, μολονότι κομμουνίστρια όταν γράφει το σχετικό βιβλίο, δεν βασίζει την επιχειρηματολογία της βολικά σε κάποια ‘αντίφαση’ αλλά εκθέτει καθαρά το πώς τα πρώτα γυναικεία κινήματα δέθηκαν με τα εθνικά συμφέροντα του κράτους τους. [14] Η επιχειρηματολογία αυτή φυσικά δεν γυρεύει να απορρίψει συλλήβδην τη φεμινιστική κινηματική κλήρονομιά αλλά να την εμπλουτίσει και να την αναδείξει πιο ουσιαστικά, ρίχνοντας φως στις ρατσιστικές και εθνικιστικές προβληματικές του, αποδεχόμενη τη ‘σύγκρουση’ στον πυρήνα της κριτικής. Άλλωστε, ποιό θα ήταν διαφορετικά το νόμα του ότι τα κινήματα των 70ς μίλησαν για ‘φεμινισμούς’ αντί ‘φεμινισμού’;

Τα μόλις επόμενα χρόνια στην ελλάδα, ο μεσοπόλεμος ακριβώς θα αναδείξει το γεγονός πως δεν πρόκειται περί καμιάς ‘αντίφασης’ αλλά περί σύγκρουσης. Αν μέχρι το 1910 μόνον ορισμένες γυναίκες έχουν τη δυνατότητα να γράφουν και να μιλούν δημόσια, από ‘κει και έπειτα σοσιαλίστριες και κομμουνίστριες θα συμπεριληφθούν στον φεμινιστικό χάρτη και θα λάβουν θέσεις πολεμικές απέναντι στις πρώτες. Παρόλο που, όπως λέει ο Τζιόβας για τον μεσοπόλεμο, «η ελληνικότητα ήταν πάντοτε ο δίαυλος της θεαμοποίησης και της καθιέρωσης είτε ανθρώπων είτε ρευμάτων» [15], θα υπάρξουν στη συνέχεια γυναίκες, φεμινίστριες αν μη τι άλλο, που δεν θα δώσουν σχετικά διαπιστευτήρια, συναντώντας την κρατική καταστολή. Κατά τη γνώμη μας αυτές οι γυναίκες υπήρχαν ήδη από την εποχή της Παρρέν, έστω κι αν δεν άφοσαν γραπτά ίχνη, έστω κι αν είναι δύσκολο για την ιστορική έρευνα να ανακαλύψει τα άλλων ειδών ίχνη τους, ειδικά σε σύγκριση με τον συντεταγμένο και με συνέπεια κατατεθειμένο λόγο της Εφημερίδος των Κυριών. Αυτή η δυσκολία, όμως, δεν θα έπρεπε να καθιστά αφηγήσεις ικανές να παρουσιάζουν μια γραμμική ιστορία του γυναικείου κινήματος, όπου όλα λειαίνονται και ‘όλα συγχωρούνται’, μια ιστορία με αρχή, μέσην και τέλος, όπου οι οιδύνσεις, οι συγκρούσεις και οι ασυνέχειες θάβονται, απλά επειδή οι πρωταγωνίστριες έμειναν στο περιθώριο και επειδή το κράτος φρόντισε να μην διατηρηθούν στη μνήμη. Αυτή η γραμμική ιστορία, εξάλλου,

[13] Εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα όπως αυτά στην Ιρλανδία και την Παλαιστίνη, οικολογικές ομάδες και ομάδες γυναικών είναι λίγες μόνον από τις περιπτώσεις που ταυτίστηκαν με το γερμανικό εθνικοσοσιαλιστικό πρόγραμμα.

[14] Βλ. π.χ. την κριτική της Davis για τη στάση των αμερικανίδων φεμινιστριών στο συνέδριο του 1899 υπέρ της κατάκτησης των Φιλιππίνων, της Χαβάης, της Κούβας και του Πουέρτο Ρίκο.

έχει κι ένα άλλο όνομα: εθνική ιστορία. Είναι η ιστορία των ελληνίδων γυναικών, με σαφή γλωσσικά και γεωγραφικά σύνορα, και ούτε καν η ελλαδική ιστορία των γυναικών, δηλαδή όλων των γυναικείων δραστηριοτήτων ανεξαρτήτως θρησκείας, γλώσσας, κοινωνικής προέλευσης, κ.τ.λ. Κάπως έτσι φτάνει η αριστερή ιστοριογραφία να δικαιολογεί έπειτα μέχρι και τις αντι-κομμουνιστικές δραστηριότητες του Λυκείου των Ελληνίδων στον εμφύλιο (1946-1949) με το πρόσχημα του φόβου του Λυκείου για τις κομμουνιστικές θέσεις «για το μακεδονικό» (Μιχοπούλου, 2010: 45). Για να μην πούμε ότι το Λύκειο των Ελληνίδων και η Παρρέν μάλλον σε μια φασιστική γενεαλογία θα έπρεπε να αναγνωρίζονται από τη στιγμή της διατήρησης τους από το καθεστώς Μεταξά, τη συμμετοχή τους στους ολυμπιακούς αγώνες των ναζί, [16] τις μνείες προς τον γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό και την 4η Αυγούστου, την ενσωμάτωση στα μέλη του Λυκείου της κυρίας Μεταξά και της βασίλισσας Φρειδερίκης, την ίδρυση αντι-κομμουνιστικών σωματείων κ.τ.λ.

Ας διευκρινίσουμε και ρητά ότι όσα συζητιούνται παραπάνω δεν έχουν να κάνουν απλά και μόνο με ιστορική αποκατάσταση αλλά έχουν να κάνουν με πολιτικές χρήσεις της ιστορίας στο σήμερα. Η γραμμική εθνική αφήγηση της ιστορίας του ελληνικού κράτους δεν είναι ούτε αντικειμενική ούτε μη αμφισβητήσιμη. Η ίδια αλλάζει πολλές φορές εκ των έσω, αναλόγως των επικαιροποιημένων αναγκών του ελληνικού κράτους. Το ίδιο θα συνέβαινε από πολύ νωρίς και με την επίσημη ιστορία του ελληνικού φεμινισμού αλλά χάρη στη βαρέως εθνικόφρονα πολιτική τάση που κυβερνούσε αυτή τη χώρα μέχρι και το 1974, η ελληνική ιστορία δεν χωρούσε κανένα είδος φεμινισμού. Τη δεκαετία του '80, όμως, όταν ο ύπαρξη της αριστεράς στο πλαίσιο της μεταπολίτευσης νομιμοποιείται και οι αριστεροί ακαδημαϊκοί αρχίζουν να διδάσκουν στα πανεπιστήμια, υπάρχει μια αλλαγή στάτους (και) εδώ. Η ιστορία των γυναικείων κινημάτων αρχίζει να γράφεται με έναν τρόπο. Με έναν τρόπο 'συμφιλιωτικό', όπως είπαμε, ο οποίος δεν επιδέχεται πολεμική απέναντι στις εθνικόφρονες φεμινίστριες. Γ' αυτό ίσως και η μόνη ουσιαστικά αξιόλογη κριτική στην Εφημερίδα των Κυριών έρχεται από τη Γαλλία, από την Ελένη Βαρίκα συγκεκριμένα. Αντιθέτως,

[15] Τζόβας, Δημήτρης (2006), Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο, Οδυσσέας: Αθήνα, β' έκδοση.

[16] «Άδυντον να αποχωρήσουν οι Γερμανοί από το Θέατρον. Όρθιοι εχειροκρότουν και επενθήμουν συγχρόνως, και ο ενθυνοπαραγός ήγινε τα δριτά της φρενίτιδος, όταν τα καλά μας κορίτσια, με τα χέρια υψωμένα προς τα εμπρός, εις χιτλερικόν χαρετισμόν, έψαλλαν επί σκηνής πάντοτε, τον Γερμανικόν Εθνικόν Ύμνον «Deutschland Über Alles», και τον νέον Εθνικοσοσιαλιστικόν ύμνον, το άσμα του Χορτ Βέσσελ, εις τον οποίον είχαν γρήγορα-γρήγορα ασκήθη προηγουμένως. Με τον Εθνικόν μας Ύμνον [...], εν τω μέων μεγάλης συγκινήσεως και ακρατήτων ενθουσιασμού... έληξεν η ωραία Ελληνική εορτή» (Μιχοπούλου, 2010: 156)

[17] Στο βιβλίο της Στ' Δημοτικού μπήκαν ουσιαστικά δύο αναφορές, μία της Εφημερίδος και μία της Πηγελόπτης Δέλτα, στη σελίδα 80, όπου αναδείκνυνταν το βαρύ πατριαρχικό περιβάλλον του 19ου αιώνα για τις γυναικες και τον αποκλεισμό τους από τη δημόσια σφαίρα.

η ντόπια αριστερή ακαδημαϊκή κοινότητα, της οποίας το μυαλό μάλλον προσανατολίζεται στην εκσυγχρονιστική βελτίωση αυτού εδώ του νοτιοβαλκανικού βόθρου, αυτό που πλασάρει στην καλύτερη περίπτωση είναι μια εκδοχή του εκσυγχρονιστικού εθνικισμού. Στην καλύτερη περίπτωση!

Το 2006, η Εφημερίδα των Κυριών επανήλθε στο προσκήνιο με μια παράδοξη διαμάχη, όταν η Μαρία Ρεπούση, υπεύθυνη για το βιβλίο της Στ' Δημοτικού, αποφάσισε να βάλει ένα απόσπασμα ενός κειμένου της Παρρέν στο σχετικό εγχειρίδιο. [17] Η διαμάχη αυτή είχε στη μια πλευρά τους ακροδεξιούς (ΛΑΟΣ κ.τ.λ.) που επιτέθηκαν στο βιβλίο της Ρεπούση. Αν δει κανείς το περιεχόμενο της Εφημερίδας των Κυριών τον 19ο αιώνα θα καταλάβαινε ότι σε επίπεδο εθνικό, οι διαφορές με το ΛΑΟΣ του 21ου αιώνα δεν είναι μεγάλες, ωστόσο ο ακροδεξιά αντίδραση σε οτιδήποτε 'φεμινιστικό' στα ελληνικά πλαίσια υπήρξε ενστικτωδώς άγρια και αδιάλλακτη.

Αυτό μας δείχνει πως η φεμινιστική πολιτική είναι καταστατικά αλλεργιογόνα για οποιοδήποτε φονταμενταλιστικό εθνικιστικό στοιχείο υπάρχει στο βαθύ πυρήνα του ελληνικού κράτους, γι' αυτό άλλωστε και το βιβλίο της Στ' τελικά απορρίφθηκε. Εν ολίγοις, η εθνο-φεμινιστική πολιτική 120 χρόνων πριν δεν μπόρεσε καν να ενσωματώθει σε μια σύγχρονη κρατική εκπαίδευση το 2006. Η Ρεπούση, έχοντας μαζί της πολιτικές δυνάμεις τύπου ΠΑΣΟΚ και (του παλιού) ΣΥΡΙΖΑ εκπροσώπησε από την άλλη την ενσωμάτωση περισσότερο 'ορθολογιστικών' προοπτικών και αντιλήψεων για μια σύγχρονη κρατική εκπαίδευση, προκειμένου να προβληθεί ένα εθνικά συνεπές πρόσωπο σε μια επίσημη εθνική ιστορική αφήγηση, να επιτευχθεί διηλαδή αυτό που έμαθε και ξέρει καλά να κάνει η ελληνική αριστερά από το 1949 κι έπειτα, πόσο μάλλον από το 1974 και έπειτα. 'Καλή προσπάθεια', αναμφίβολα, να χρησιμοποιηθεί μια καθαρή 'εθνικώς' πηγή από μια αριστερή καθηγήτρια για να νομιμοποιηθεί η αναφορά στην ελληνική πατριαρχική κοινωνία του 19ου αιώνα, αλλά το κόλπο δεν έπιασε, τουλάχιστον σε εκείνη τη φάση. Οι (ακρο)δεξιοί και το κράτος (τους), αποδεικύοντας ότι έχουν καλύτερη μνήμη της ιστορίας, ανέδειξαν τη Ρεπούση σαν τον ανθελληνικό διάολο των πημερών μας. Και τα όρια της αντιπαράθεσης παγιώθηκαν βολικά μεταξύ των δύο αυτών πόλων, που αν τους δει όμως καμιά/κανείς πανοραμικά, θα αρχίσει αναμφίβολα να βλέπει και τις ομοιότητές τους. Αυτό όμως σημαίνει με τη σειρά του πως η σημασία-'έθνος' δεν θα μπει στο περιθώριο αλλά στο κέντρο της ανάλυσης και, βασικά, του μίσους μας.

Fight back! Σεπτέμβριος 2015
(για επικοινωνία: fight_back_ngt@riseup.net)